

Apie naratologiją ir pasakojimus

Pensilvanijos universiteto (JAV)
profesorių Geraldą Prince'ą kalbina
Dainius Vaitiekūnas

Geraldas Prince'as (g. 1942) – Pensilvanijos universiteto (JAV) romanų kalbų profesorius, pasaulinio garso naratologas, lyginamosios ir moderniosios prancūzų literatūros tyrinėtojas. Pripažinimą pelnė jo knygos *Pasakojimų gramatika* (*A Grammar of Stories*, 1973), *Naratologija: Naratyvo forma ir funkcionavimas* (*Narratology: The Form and Functioning of Narrative*, 1982), vis papildomas *Naratologijos žodynas* (*A Dictionary of Narratology*, 1989, 2003) ir kitos gausios publikacijos, kurių ne viena jau tapo naratologijos klasika. Gilų frankofoniškos literatūros pažinimą rodo knyga *Dvidešimto amžiaus prancūziškų romanų vadovas* (*Guide du roman de langue française (1901–1950)*, 2002) ir kiti veikalai, pradedant pirmuoju, parengtu disertacijos pagrindu *Metafizika ir technika Sartre'o romanuose* (*Métaphysique et technique dans l'œuvre romanesque de Sartre*, 1968). Jo darbai prisidėjo prie naratologijos posūkio į pasakotojo ir pasakojimo adresato santykio problematiką (ypač straipsnis „Įvadas į pasakojimo adresato tyrimą“¹).

Būdamas ištikimas klasikinės, struktūralistinės naratologijos šalininkas, profesorius daug dėmesio skiria ir poklasikinės naratologijos patirčiai, stengdamasis palaikyti naratologijos tęstinumą, vieningą jos metakalbą, dialogą tarp skirtingų smarkiai besivystančių pasakojimo tyrinėjimo kryptių ir mokyklų, todėl ne vienam savo mokiniui jis netrukė ir net padėjo tapti postruktūralistinės naratologijos tyrinėtoju. Naratologijos ateitį Prince'as projektuoja ne tik kaip tam tikrų principų tąsą ir jų patikrinimą bei pritaikymą vis naujesnių pasakojimo formų analizėje, bet ir kaip ryžtingą atsivėrimą patiems naujausiems humanitarinių ir gamtos mokslų atradimams.

1 Gerald Prince, „Introduction à l'étude du narrataire“, *Poétique*, Nr. 14 (avril 1973), p. 178–196.

Pateikiame pokalbį su profesoriumi, įrašytą jam atvykus į Vilnių skaityti paskaitų apie šiuolaikinę naratologiją Lietuvos edukologijos universiteto Lituanistikos fakultete 2014 m. spalio 7–10 d. ².

Dainius Vaitiekūnas: Pone Profesoriau, daugiau mėš, kad atvykote. Pasaulyje esate žinomas kaip naratologas, todėl iš pat pradžių pasakykite, kas yra naratologija. Tvirtinama, kad tai yra pasakojimo teorija. O kaip trumpai apibrėžtumėte jūs?

Geraldas Prince'as: Aš taip pat pasidžiaugsiu, kad esu Vilniuje. Be abejo, į šį klausimą atsakysiu labai paprastai, pasiremdamas akivaizdžia etimologija: naratologija yra pasakojimo, naracijos logika. Tai naracijos mokslas. Jį iš dalies lyginčiau, pavyzdžiui, su kalbotyra, kuri yra kalbos mokslas. Naratologija yra ne tiek atskiro pasakojimo tyrinėjimas, kiek mokslas apie pasakojimą, pasakojimo teorija. Būtent teorija, mokslas, kaip bandymas aprašyti, kas būdinga pasakojimui ir jo formoms. Kitaip tariant, naratologija siekia išdėstyti, aprašyti tai, kas sieja visus pasakojimus ir taip pat tai, dėl ko tie pasakojimai vienas nuo kito skiriasi. Viena vertus, visus pasakojimus kas nors sieja, kita vertus, jei kalbame apie naraciją, jie vienas nuo kito skiriasi.

D. V.: Ką tik pavartojote dvi sąvokas: pasakojimas ir pasakojimai. Ar galėtumėte paaiškinti, ką laikote pasakojimu jūs?

G. P.: Mielai. Pasitelksiu tokius pasakojimų pavyzdžius: Levo Tolstojaus *Karas ir taika*, Fiodoro Dostojevskio *Nusikaltimas ir bausmė*, Honoré de Balzaco *Tėvas Gorižo*. Tai yra pasakojimai. Juos sieja viena bendra ypatybė, kurią labai apibendrintai apibūdinčiau pasakojimo sąvoka. Kokia būtų pati bendriausia sąvokos „pasakojimas“ reikšmė? Tai įvykių, atskleidžiančių transformaciją pereinant iš vienos veiksmo būsenos į kitą, rišlus pateikimas. Pats paprasčiausias pasakojimo pavyzdys: šiandien papusryčiauvau, o paskui nuėjau į Vilniaus senamiestį. Nors ir neįdomu, vis tiek tai pasakojimas. Kodėl? Kaip jis siejasi su pasakojimu apskritai ir kodėl jį jau gali aprašyti naratologija? Ogi todėl, kad pateikiau du įvykius.

² Paskaitų vaizdo įrašai internete: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLq3JlyouNNYHR2z0ILvNR0mgIXVWNCNjv> (žiūrėta 2015 05 28). Paskaitų medžiagos pagrindu paskelbtas straipsnis, žr: Gerald Prince, „Apie šiuolaikinę naratologiją“ (vertė Dalia Cidzikaitė, mokslinis redaktorius Dainius Vaitiekūnas), *Žmogus ir žodis. Literatūrologija*, 2014, t. 16, Nr. 2, p. 106–130.

D. V.: Ar pasakojimo sąvoka netaikytina tik literatūriniam pasakojimams? Tai, ką pateikėte, nėra literatūrinis pasakojimas...

G. P.: Kol kas dar ne (juokiasi). Naratologija domisi pasakojimu apskritai. Ir ne tiek svarbu, ar pasakojimas literatūrinis, ar neliteratūrinis, pavyzdžiui, pokalbis. Kalbamės tarpusavyje būtent pasakodami mažas istorijas. Paprastai jos nėra literatūrinės, išgalvotos. Mes kalbame apie tai, ką nuveikėme, pamatėme, suvalgėme. Naratologiją domina literatūrinės ir neliteratūrinės, išgalvotos ir neišgalvotos, ilgos ir trumpos, išskirtinės ir kasdieniškos, trivalios istorijos. Dar daugiau, naratologiją domina ne tik žodiniai pasakojimai, bet ir vizualiniai pasakojimai. Galiu parašyti: šiandien papusryčiauju, o paskui nuėjau į Vilniaus senamiestį, bet galiu tai ir pasakyti žodžiu, perteikti ženklų kalba, galiu nupiešti kokį nors žmogų, kuris pusryčiauja, o paskui eina į senamiestį. Taigi naratologija domisi bet kokiomis įmanomomis pasakojimo formomis.

D. V.: Tai, ką pasakėte, skatina manyti, kad pasakojimas yra neišvengiama būtinybė. Ar tikrai taip?

G. P.: Ir taip, ir ne (juokiasi). Iš tikrųjų, kone visur susiduriame su pasakojimu ir kone visada jis yra būtinas. Nežinome tokios visuomenės arba jos grupės iš tų, kurias tik mes arba istorikai ir antropologai pažįsta, kuri apsieitų be pasakojimų. Pasakojimo esama visur. Tačiau, kita vertus, ne visa yra pasakojimas. Esama tokių pasakytų ir užrašytų tekstų, tokių vaizdų, kurie nepasakoja, nepateikia įvykių. Pavyzdžiui, jei pasakysiu: rožė yra rožė yra rožė yra rožė (garsiai Gertrudos Stein³ eilutė), pasakojimo nebus.

D. V.: Užtat kaip gražu!

G. P.: Taip, labai gražu, bet tai tik konstatavimas. Be to, jei pasakysiu: esu savo tėvo sūnus, tai bus ne pasakojimas, o deklaracija. Jei pasakysiu: visi žmonės yra mirtingi, ir Sokratas mirtingas, tai bus ne pasakojimas, o silogizmas. Viena vertus, su pasakojimu susiduriame visur, visi juos pasakojame, pasakojimas yra

3 Gertrude Stein (1874–1946) – prozininkė, poetė, kubistė, modernaus meno kolekcionierė, subūrusi savo salone literatus ir dailininkus modernistus. „Rose is a rose is a rose is a rose“ (angl.) – citata iš Stein eilėraščio „Sacred Emily“ (1913).

labai žmogiškas dalykas ir, mūsų žiniomis, niekas kitas daugiau, be žmogaus, to nesugeba. Kita vertus – ne viskas yra pasakojimas, nes pasakojimas yra tada, kai įvykiai išdėstomi laike.

D. V.: Prisiminęs Jeano-Marie Schaefferio veikalą *Pourquoi la fiction?* (*Kam reikalinga išmonė?*)⁴ klausčiau, – o kam reikalingas pasakojimas?

G. P.: Įdomus klausimas. Gal tam, kad nusakytume, ką patyrėme, apibrėžtume savo tapatybę, ir, be to, kad nusakytume savos arba ne savos, vengtinės visuomeninės grupės patirtį, kad apibrėžtumėme ir visuomenės grupės, kolektyvo istorinę tapatybę. Tačiau tai dar ne viskas. Pasakojimas yra kognityvinė priemonė. Mes imame pasakoti siekdami ką nors suprasti, išsiaiškinti, įvertinti. Be to, tam, kad paaiškinčiau, kas esu, turiu papasakoti, kas buvau anksčiau, o kokiai visuomenės grupei priklausau, paaiškinu pasakodamas, kaip ji atsirado. Kartais net ir tam, kad parengčiau tam tikrus veiksmus, kad sau pačiam ir kitiems paaiškinčiau tuos veiksmus, imu aiškinti, kaip ir kodėl jie atsirado, kokios jų galimos pasekmės ir t. t. Pasakojimas taip pat yra būdas planuoti ateitį, o ne tik būdas pasakoti apie praeitį. Kalbant dar bendriau, manau, kad pagrindinė kognityvinė pasakojimo funkcija yra parodyti mums patiems sau, kad laikas turi prasmę. Pasakojimas yra būdas suskaidyti laiką į reikšmingus segmentus ir parodyti, kad skirtingi mūsų gyvenami momentai iš tikrųjų gali būti sutelkti į vieną darinį, kad gali tapti dalimi tos sekos, kurią Aristotelis vadino pradžia, viduriu, pabaiga. Pasakojimas suteikia prasmę laikui, atskleidžia laiko prasmę ar bent bando tai padaryti. Taigi tai svarbi kognityvinė priemonė. Tai taip pat ir svarbi afektyvinė priemonė, nes pasakodami istorijas mes kartais siekiame sujaudinti pašnekovą, priversti jį patirti tam tikras emocijas arba patys jas išreikšti.

D. V.: Ar šiuolaikinei naratologijai įdomu, kuo skiriasi išgalvotas pasakojimas nuo dokumentinio? Ką galite pasakyti apie išgalvoto pasakojimo ribas?

G. P.: Tai labai įdomus klausimas, nes, jei prisimintume istoriją, pamatysime, kad naratologija naudojo daug išgalvoto pasakojimo pavyzdžių, daug literatūrinių pavyzdžių, ėmė svarbius išgalvoto pasakojimo momentus, tačiau klasikinė

4 Žr. Jean-Marie Schaeffer, *Pourquoi la fiction?*, Paris: Seuil, 1999.

naratologija nuo pat pradžių nesidomėjo, kuo skiriasi fikcija nuo nefikcijos. Ji nekėlė sau tokio uždavinio, nes ją domino pats pasakojimas, kuris gali būti visoks. Tačiau po kurio laiko vis labiau imta manyti, kad galbūt esama svarbių skirtumų tarp išgalvoto ir neišgalvoto pasakojimo. Galbūt. Atsirado tokių naratologų, iš kurių išskirčiau vos prieš kelis metus mirusią naratologę, kritikę Dorrit Cohn. Ji anglų kalba parašė darbą „Apie fikcinio pasakojimo skirtumus“⁵, kuriame aiškinosi, kuo naratyviniu požiūriu skiriasi išgalvotas pasakojimas nuo neišgalvoto, ir pabandė, bet nesu įsitikinęs, ar jai tai pavyko, aprašyti, kas būtent būdinga fikciniam pasakojimui. Nesu tuo tikras, nes esama tokių išgalvotų pasakojimų, kurie sėkmingai prisistato kaip neišgalvoti, ir, atvirkščiai, esama tokių „neišgalvotų“ pasakojimų, kurie yra iš tiesų išgalvoti. Žmonės sako: štai kaip tai tikra, bet paskui įsitikiname, kad taip nėra.

D. V.: Autofikcijos atvejis?

G. P.: Štai tas terminas, kuris puikiai parodo, kad nėra taip paprasta atskirti. Kas tai yra autofikcija? Imkim tokį atvejį. Geraldas Prince'as, realiai egzistuojantis žmogus, tampa bent kiek išgalvoto pasakojimo apie save patį herojumi. Tai tokia fikcija savo paties tema. Kai kurios autobiografijos yra tik autobiografijos galimybė: kuo galėjau tapti, jei būčiau herojus kitomis sąlygomis. Galėtų būti toks išgalvotas pasakojimas: koks buvau savo viešnage Vilniuje metu ir kaip man sekėsi. Autofikcija yra vienas iš tų žanrų, kuris verčia abejoti skirtumais tarp išgalvoto ir neišgalvoto pasakojimo. Vis dėlto esama naratologų, kurie mato šiuos skirtumus naratyviniu požiūriu: minėtasis Jeanas-Marie Schaefferis ir kiti. Pavyzdžiui, pasakotojas romane mums pasako, ką galvoja įvairūs personažai, o gyvenime mes tik galime įsivaizduoti, spėlioti, numanyti, ką kažkuris kitas galvoja, bet negalime nieko pažodžiui pasakyti, ką jis galvoja. Jeigu istoriniame nefikciniame tekste parašysiu „o paskui Napoleonas pamanė, kad situacija...“; puslapio apačioje turėsiu pateikti pastabą, kad paaiškinčiau, kodėl darau tokią išvadą. Tada parašysiu, kad iš tiesų cituoju Napoleono kam nors parašytą laišką arba kad skaičiau Napoleono karininko ataskaitą apie tai, ką jam pasakė Napoleonas. Tai bus istorija, bus pateikti faktai. Išgalvotame pasakojime pasakotojas paprasčiausiai pasako, ką galvojo Napoleonas, ir nejaučia poreikio pasiaiškinti. Kai kurie

5 Dorrit Cohn, *The Distinction of Fiction*, Johns Hopkins University Press, 1999.

tyrėjai teigia, kad visa tai parodo, kuo skiriasi išgalvotas pasakojimas, kuriame pasakotojas gali būti visažinis, nuo neišgalvoto pasakojimo, kuriame pasakotojas negali dėtis visažiniu, privalo pateikti įrodymų, kodėl jis ką nors žino ar nežino. Tačiau manau, kad tai labiau konvencijos problema, nes žinau, jog istorijos samprata pasikeitė ir istorija nebėra tokia pati, kokia buvo XVIII arba XIX a. Šiandien mes skaitome tai, kas seniau nebuvo laikoma tikra istorija. Dabar kitaip rašome istoriją, o tai reiškia, kad pasikeitė istorinio pasakojimo konvencijos. Dabar esama tokių istorinių pasakojimų kaip JAV prezidento Ronaldo Reigano biografija, kurioje istorikas kartkartėm pateikia išpūdingų epizodų, įsivaizduodamas, ką prezidentas pagalvojo arba galėjo pagavoti⁶. Ir visa tai istoriniame veikale! Garsus istorikas Alainas Corbinas, pasakodamas apie XIX a. įvykius, kartais pateikdavo mažas fiktyvias vinjetes, nes istorinio ir išgalvoto pasakojimo konvencijos pasikeitė⁷. Asmeniškai aš manau, kad mes, kaip pasaulį jusliškai suvokiančios būtybės, galime nuspėti, kas yra išgalvota, o kas neišgalvota, bet tuo tikri būti negalime. Būtent todėl daug žmonių yra suklaidinami. Jie įsitikinę, kad prieš jų akis – kažkas tikra, kai tai yra išgalvota, ir netikra, kai tai neišgalvota...

D. V.: Ar esama mokslinio pasakojimo? Jūsų pateikti istorikų pavyzdžiai – tai, jūsų nuomone, tikros istorijos ar istorijos dėl juoko?

G. P.: Manau, kad įprastai tai tikros istorijos. Daugeliu istorikų pasitikiu. Žinau, kad istorija – tai pirmiausia nugalėtojų istorija, o ne pralaimėjusių, kad istorija gali būti manipuluojama dėl propagandos, kad istorikai yra žmonės, todėl gali meluoti, klysti arba siekti mus suklaidinti. Visa tai labai gerai žinau, bet vis viena manau, kad istorikai, kaip tam tikra rūšis, pateikia tikrus įvykius, tikrai vykusius dalykus. Noriu tiesiog pasakyti, kad jei kas nors man ką nors sako, tai nei iš karto, nei naratologiškai analizuodamas nesu įsitikinęs, ar tai tikra, ar ne. Jei dabar pat man pasakysite, kad šiandien gražus oras, manau, patikėsiu, o jei pasakysite, kad lyja, gal greičiau pasižiūrėsiu pro langą. Jei tekste rasiu parašyta, kad šiandien gražus oras, nebūtinai suprasiu, ar tai išgalvota, ar tikra. Jei savo mėgs-

6 Kalbama apie šią knygą: Edmund Morris, *Dutch: A Memoir of Ronald Reagan*, New York: Modern Library, 1999.

7 Žr. Alain Corbin, *Les Conférences de Morterolles, hiver 1895–1896: À l'écoute d'un monde disparu*, Paris, Flammarion, 2011.

tamame laikraštyje perskaitysiu, kad vakar buvo 25 laipsnių karščio, esu linkęs patikėti, nebent man būtų buvę labai šalta, todėl manyčiau, kad įsivėlė klaida. Taigi naratologiškai mes negalime patikrinti, ar tai, kas pasakojama, yra tikra.

D. V.: Vadinasi, analizuojant visiškai neįmanoma išsiaiškinti, kas yra tikra?

G. P.: Vienintelis būdas pamatuoti tiesą pasakojime – tai ją sudėlioti į kitą pasakojimą. Jei dešimt, dvidešimt, trisdešimt žmonių, dokumentų, filmų ir kita tvirtina tą patį dalyką, galiu patikėti, kad, be abejonės, taip ir yra. Tačiau jei skaitau prieštarigus pasakojimus, žinau, kad tiesa gali visai nepaaiškėti.

D. V.: Tiesos klausimas šiandien labai svarbus, nes gyvename tokiame medijų ir informacijos pertekliuje, kad net neturime laiko visko patikrinti.

G. P.: Žinote, pajuokaudamas galiu pasakyti, kad kai vienas mano kolega man ką nors pasakoja apie kitą, paklausau, o vėliau perklausu kito kolegą, ką žinai apie tą patį tipą. Visada pasitikrinu, nes negalima patikėti viskuo, kas tau sakoma. Ypač tai svarbu, kai kalbame apie medijas, galimą propagandą, gal net ne apie atvirą propagandą, o tiesiog apie specifinius tam tikros ekonominės, politinės arba meninės grupės interesus. Reikėtų pamėginti suskaidyti pasakojimą ir pasižiūrėti, ar jo dalys neprieštaruoja viena kitai, ar dera viena su kita. O kartais pasakojimas prieštarauja mūsų turimai patirčiai arba ją patvirtina. Būtent todėl manau, kad piliečiams yra itin svarbios tokios disciplinos, mokslas kaip naratologija, tokia veikla kaip teksto kritika arba semiotika, kuri užsiima ženklo suvokimo ir jo iššifravimo reikalais. Tai jiems labai padeda: nors ir neatskleidžia tiesos, bet padeda prie jos priartėti.

D. V.: Primindamas Roland'o Barthes'o straipsnį „Nuo ko pradėti?“ klausčiau, o nuo ko pradėti tiems, kurie norėtų mokytis naratologijos, kokius veikalus jiems būtina perskaityti?

G. P.: Taip vadinosi pirmas straipsnis pirmame žurnalo *Poetika* numeryje, įsteig-tame visų pirma tokių dviejų didelių naratologų kaip Tzvetanas Todorovas ir Gérard'as Genette'as pastangomis. Naratologijos studijas siūlyčiau pradėti nuo Genette'o knygos *Figūros III*, o tiksliau – nuo jo ilgo skyriaus, kuris

vadinasi „Pasakojimo diskursas“⁸. Tai neabejotinai būtinas veikalas, nes jame puikiai apibendrinama tai, ką galima pasakyti apie skirtingas pasakojimo formas, be to, jis inovatyvus ir labai naudingas. Dar imčiau skaityti Todorovo, kuris ir sugalvojo žodį „naratologija“, knygėlę pavadinimu *Poetika*, kuri įėjo į knygą *Kas yra struktūralizmas?*⁹. Jis aiškiai ir paprastai pateikia pagrindines formas to, kas yra papasakota, ir to, kaip yra papasakota. Galiausiai skaityčiau dar ir kitus tekstus: žymųjį Barthes'o straipsnį „Pasakojimų struktūrinės analizės įvadas“ iš žurnalo *Communications* garsiojo 8-to numerio, pasirodžiusio 1966 m., ir tam tikras dalis iš Vladimiro Proppo *Pasakos morfologijos*¹⁰ bei jas toliau plėtojusius skyrius iš Algirdo Juliaus Greimo *Struktūrinės semantikos*¹¹ ir iš Claude'o Bremond'o *Pasakojimo logikos*¹². Prie šių, mano galva, atraminių tekstų gal dar pridėčiau vieną anglosaksų tekstą – tai Wayne'o Claysono Bootho *Išmonės retorika*¹³. O jei galėčiau būti kuklus, tai kaip labai naudingą priemonę debutantams studentams siūlyčiau savo *Naratologijos žodyną*¹⁴ (juokiasi). Nedidelis pokštas, bet visa kita, ką iki tol paminėjau, nėra juokai, tai yra svarbu: Genette'as, Todorovas, Barthes'as, atskiros itin svarbaus Proppo veikalo *Pasakos morfologija* dalys bei jas modifikavę Greimo, Bremond'o tekstai ir dar Bootho iš anglosaksų pusės. Tačiau svarbiausia, kad noras užsiimti naratologija reiškia siekį aprėpti ir pateikti mums visą įmanomą pasakojimų formų repertuarą. Ne mažiau svarbu turėti ir savo idėją. Man rašant naratologinius straipsnius kyla įvairių minčių, pavyzdžiui, kodėl negalėtų būti kitaip? Mano mėgstamas pavyzdys – o kodėl neparašius gerai žinomo dienoraštinio romano arba romano–dienoraščio kitaip: ne chronologine tvarka ir ne vienu tuo pačiu asmeniu ir t. t., kodėl gi ne? Naratologija mus moko, kad įmanomas ir tokios formos romanas, kurį gal kas nors jau ir parašė arba dar parašys. Naratologija, kaip retorika, yra labai naudinga studentams, mokiniams, net ir patiems mažiausiems, – visiems, siekiantiems sukurti savo pasakojimą. Kaip gražu, kai pasidalini su studentais savo idėja. An-tai jiems gražu pasiūlyti, kad paimtų tekstą apie Merso, kurio vardu pasakojama

8 Žr. Gérard Genette, *Figures III*, Paris: Seuil, 1972.

9 Žr. Tzvetan Todorov, *Poétique*, Paris: Seuil, 1973.

10 Žr. Владимир Пропп, *Морфология сказки*, Ленинград: Academia, 1928.

11 Žr. Algirdas Julius Greimas, *Struktūrinė semantika*, vertė Kęstutis Nastopka, Vilnius: Baltos lankos, 2005.

12 Žr. Claude Brémont, *Logique du récit*, Paris: Seuil, 1973.

13 Žr. Wayne C. Booth, *The Rhetoric of Fiction*. Chicago: University of Chicago Press, 1961.

14 Žr. Gerald Prince, *A Dictionary of Narratology*, University of Nebraska Press, 2003.

(„Šiandien mirė mano mama, o gal vakar, nežinau[...]“), ir jį perrašytų trečiojo asmens forma.

D. V.: Tuomet tai būtų tarsi sugrįžimas atgal, nes tvirtinama, kad Albert'as Camus iš pradžių parašė romaną *Svetimas* trečiuoju asmeniu.

G. P.: Visiškai teisingai. Arba galima paprašyti perrašyti Flaubert'o romaną *Ponia Bovari* pirmuoju asmeniu, pavyzdžiui, tą romano vietą, kur ponia Bovari dalinasi savo patirtimi su Omė. Atlikdami tokias užduotis, studentai supras daug dalykų apie šį romano pasakojimą, apie tam tikrus sakymo, pavaizdavimo būdus, formas...

D. V.: Ar tai reikštų, kad, jei nori suprasti, kas yra pasakojimas, turi pats jį sukurti?

G. P.: Būtent. Tačiau tai nereikš, kad būtinai tapsi Flaubert'u, Tolstojumi.

D. V.: Arba naratologu?

G. P.: Taip. Studentus tai sudomins, pamalonins, prablaškys, ir tai gerai. Be to, jie daug ką supras apie žodį, kalbą ir kalbas, apie tekstus, apie žmonių ir korporacijų vartojamus pasakojimo būdus. Dar norėčiau pridurti, kad reikėtų skaityti rusų formalistus, be to, reikėtų skaityti Aristotelį ir Platoną. Platonas *Respublikoje* įveda skirtį tarp teksto, kurį sako personažas, ir teksto, kuriame pasakotojas kalba apie personažą. Jis įveda skirtį tarp diagezės ir mimezės, tarp tiesioginės veiksmo imitacijos ir veiksmo papasakojimo. Turbūt jis buvo pirmasis naratologas, kaip kad ir visur kitur buvo pirmas (juokiasi), tačiau Aristotelis buvo įtakingesnis naratologas už Platoną, nes jo *Poetika* labai įdomiai gvildeno tokias temas kaip imitacija, tikroviškumas, rišlumas, pradžia, vidurys, pabaiga... *Poetikoje* pateikti iki šiol naudingi ir įdomūs dalykai.

D. V.: Jūs minėjote, kad debiutantui reikėtų skaityti ir kai kuriuos Greimo tekstus. Kuo, jūsų nuomone, naratologijai svarbūs jo darbai?

G. P.: Visų pirma, jis mums pirmas pateikė paprastesnį, aiškesnį ir suprantamesnį aktantinį modelį nei Proppo. Jis parodė aktantinius pasakojimo pagrindus:

adresantas, adresatas, subjektas, objektas, pagalbininkas, priešininkas. Tai atrodo taip paprasta, aišku ir akivaizdu, kad mano pirmakursiai studentai tai supranta ir netgi gali jo modelį taikyti. Kaip pavyzdį jiems pateikiu *Ponia Bovari*, kur lėmėju gali būti daug kas, bet veikėjos atveju lėmėju yra literatūros knygos, kurias perskaičiusi ponia Bovari ima ieškoti laimės, kaip daro jos skaitytų knygų herojės. Ji ieško objekto: laimės, meilės. Deja, ji neturi jokio pagalbininko, užtat daug priešininkų: visuomenė, Šarlis Bovari, jos vyras, kuris mielas, bet kvailas, vais-tininkas Omė... Mano mokiniai nesunkiai perpranta, kaip puikiai funkcionuoja Greimo aktantinis modelis. Be to, esama ir to, kas suprasti sudėtingiau: Greimas mums pateikė bendrą suvokimą, koks yra kanoninio pasakojimo takas, kaip jis išsiskleidžia, kokius etapus jis įveikia tam, kad nueitų nuo pradžios į pabaigą pereidamas tam tikrus išbandymus, atliktis... Ta Greimo aprašyta trajektorija, kuri sudėtingesnė nei jo aktantinis modelis, yra taikoma pirmiausia kanoniniam pasakojimui aprašyti, bet ji man atrodo svarbus įnašas į naratologiją. Be to, ir jo semiotinis kvadratas yra būdas paaiškinti daugelį dalykų, net ir herojaus taką: norėdamas nueiti iš vienos priešingybės į kitą, jis turi pereiti prieštaraujančius poliūs. Vis dėlto už jį naratologijai svarbiau Greimo aktantinis modelis ir naratytinės trajektorijos samprata.

D. V.: Ką manote apie naratologijos ateitį?.. Ar ji yra?

G. P.: Naratologija turi ateitį, o kokia ji bus, priklausys nuo to, kaip bus pasinaudota tam tikromis tyrimų kryptimis, tam tikromis galimybėmis. Viena vertus, naratologija turi ir toliau permąstyti savo sukurtas kategorijas, jas išbandyti, patikrinti, plačiau taikyti, tobulinti, o kartais – ir jas pakeisti. Kita vertus, man regis, ji turi daryti tai, ką jau pradėjo – pasinaudoti visų kognityvinių mokslų patirtimi, nes pasakojimas yra kognityvinė priemonė, jis yra esminė mūsų pasaulio ir mūsų pačių savęs, mūsų laiko organizavimo forma. Naratologija turi mokėti pasinaudoti kognityviniais mokslais ir galbūt pati gebėti jiems kuo nors būti naudinga. Šiuo metu kognityviniai mokslai – iš esmės tokių disciplinų, kaip psichologija, kalbotyra, filosofija, ir aišku, dirbtinis intelektas, kibernetika, skirtų suprasti kognityvumui, kombinacija. Manau, kad naratologija turi pasinaudoti tomis skirtingomis disciplinomis, jų atliekamais kognityvumo tyrimais ir pajėgti dalyvauti jų tyrimuose įsisavindama tam tikrus dalykus. Taip pat esama ir kitų galimybių, kuriomis reiktų pasinaudoti. Apie

vieną iš jų jau užsiminiau atsakydamas į vakarykštį klausimą po paskaitos, ką galėčiau daugiau pasakyti apie psichonaratologiją. Man atrodo, kad tai svarbi galimybė ateičiai. Naratologijoje mes kalbame apie įvairius dalykus, apie pasakojimo greitį ir kt. Kiek empiriškiau pasižiūrėję paklaustume, ar tai tikra, ar ne, ar yra skirtumas tarp pirmojo ir trečiojo asmens pasakojimo: kuriuo atveju mane geriau supras žmonės, ar geriau supras, jei panaudosiu tokią ar kitokią pasakojimo formą? O dar esama net ir neuronaratologijos, kuri siekia išsiaiškinti, koks poveikis, kokia reakcija vyksta mano smegenyse, kai pasakoju arba kai klausausi pasakojimo, kaip daugiau ar mažiau suprantu, apie ką kalbama, kaip reaguojau į vieno ar kito pobūdžio papasakotus įvykius, į tą ar kitą žiūros tašką. Pagaliau reikėtų labiau pasidomėti ir ta tema, kurią jūs palietėte klausdamas, kam reikalingas pasakojimas. Tai su biologija sietina tema klausiant, ar gebėjimas pasakoti negalėjo būti žmogaus pranašumas evoliucijoje? Įdomu, koks bus atsakymas, todėl reikia to klausti. Klausti ne tik, kam tarnauja pasakojimas. Jis daug kam reikalingas: mūsų pramogai, pamokymui ir kt. O kokio pobūdžio yra biologinis pranašumas, ką gebėjimas pasakoti duoda žmonių giminei, kodėl kone visi žmonės pasakoja. Gal ne visi iš jų pasakoja gerai, bet jie pasakoja ir supranta, kas pasakojama. O kodėl? Gal todėl, kad tai mums teikia evoliucinių pranašumų? Kokių ir kaip?

D. V.: Vadinasi, naratologijos ateitis priklauso nuo to, kiek ji bus atvira kitų disciplinų patirčiai ir kiek ji neapsiribos tekstu?

G. P.: Žinoma. Reikia, kad naratologija, ir toliau išlikdama naratologija, atsivertų tam tikroms disciplinoms ir tam tikriems klausimams, kuriuos gvildena daug grynojo ar mažiau gryno mokslo disciplinų, tokių kaip filosofija (tiek, kiek ją galima pavadinti mokslu), psichologija ir kalbotyra. Visos jos domisi šiais klausimais: ką mums suteikia kalba, ką mums suteikia gebėjimas apibendrinti arba detalizuoti įvykių pasakojimą, ką mums kognityvinėje arba evoliucinėje plotmėje suteikia vieni ar kiti dalykai... Taigi naratologija turi likti naratologija, tačiau šiek tiek peržengiančia tekstų tyrimus naratologija.

D. V.: Kalbamės Lietuvos edukologijos universitete, todėl klausčiau, ar naratologija gali pasitarnauti mokyklai?

G. P.: Žinoma, gali. Ji padeda mokyklai dviem būdais. Pirma, ji mums suteikia priemonių ne tik suprasti ir analizuoti teksto struktūrą, bet ir galimybę stebėti, kaip tekste rutuliojamas pasakojimas. Antra, ji gali padėti kiekvienam mokiniui veikdama kaip retorika. Dabar retorika laikoma įtikinėjimo menu, tačiau seniau retorika buvo laikoma būdu, kaip išmokti sukurti tam tikrus tekstus. Pavydžiui, jei reikėjo parengti politinę kalbą arba tiesiog viešą kalbą, reikėjo išmokti retorikos, nes ji padėdavo suprasti, kokias bendras vietas arba topus turiu paminėti, ir kt. Retorika buvo naudojama kaip kalbos kūrimo priemonė. Naratologija gali veikti ir kaip retorika, ne tik kaip kognityvinė ar kitokia priemonė.

D. V.: Prieš mums baigiant pokalbį norėčiau paklausti, ar galėtumėte papasakoti apie savo paties, kaip naratologo, nueitą kelią: kokia buvo jo pradžia ir svarbesnieji jo momentai? Koks galėtų būti jūsų autofikcinio pobūdžio pasakojimas?

G. P.: Kai buvau studentas, mane domino išmonė, pasakojimas, literatūra, rengiausi rašyti darbą apie komizmą Zola romanuose, nors tai man nebuvo tikrai įdomu. Jie man neatrodė labai komiški. Be to, man nepatiko atlikti filologinius tyrimus. Pamenu, kaip viename užsiėmime mes lyginome du pilnų Voltaire'o raštų leidimus: 1757 ir 1758 m. Mums reikėjo ištirti popierių, suprantate: ištirti vandens ženklus ir nustatyti, kurių metų leidimui jie priklauso. Tai manęs nedomino. O iš dominančių mane rašytojų buvo Jeanas Paulis Sartre'as. Iš jo romanų mane labiausiai paveikė *Šleikštulys*. Be to, Sartre'as buvo puikus kritikas, kuris yra parašęs, kad bet kuri naratyvinė technika suponuoja esant metafiziką. Kai tai perskaičiau, supratau, kad netgi pats pasakojimo būdas numato tam tikrą pasaulio viziją. Tariau sau, štai kur mano tema. Kadangi Sartre'o metafizika jau buvo ištirta, tai nusprendžiau imtis jo technikos, jo naratyvinės technikos. Mano daktaro disertacijos tema buvo „Metafizika ir technika Sartre'o romanuose“, o tam, kas galėčiau tyrinėti techniką, ėmiau skaityti veikalus apie pasakojimą. Rašiau disertaciją maždaug tuo metu, kai naratologija dar tik formavosi. 1967 m. pabaigęs rašyti disertaciją aptikau minėtą žurnalo *Communications* 8 numerį, ir tariau sau, kad būtent tokių tyrimų norėjau ir norėčiau. Nuo to laiko vis labiau ir labiau ėmiau domėtis panašaus pobūdžio pasakojimų tyrimais. Susimąščiau, ką galėčiau pats nuveikti šioje srityje, ir priėjau prie išvados, kad daug kas rašo apie pasakotoją ir beveik nieko nėra probėgomis neparašo apie pasakojimo adresatą, apie tą, į kurį kreipiasi pasakotojas. Nusprendžiau tuo užsiimti pats. Maždaug

1970–1971 m. angliškai truputį parašinėjau apie pasakojimo adresatą, paskui parašiau ilgesnį straipsnį apie tai prancūzų kalba ir išsiunčiau jį *Poetikos* žurnalo redakcijai. Gavau laiškėlį iš Todorovo, kuris tuo metu skaitė paskaitas Niujorko universitete, kviečiantį kada esant progai aplankyti jį Niujorke. Nedelsdamas nuvykau pas jį traukiniu. Todorovas man pasakė, kad jam labai patiko straipsnis, tačiau jį reiktų sutrumpinti iki 40 puslapių (jų buvo apie 80), pasiūlė įtraukti dar kelis veikalus ir pažadėjo publikuoti. Taip pradėjau savo pažintis su svarbiais naratologais, tarp jų ir su žaviuoju Bremond'u, kuris pakvietė mane dalyvauti jo seminaruose ir dalyje jų dėstyti. Maždaug taip tapau naratologu. Be to, turiu pasakyti, kad yra ir kita mano veiklos sritis – dėstau modernią prancūzų literatūrą, o kartais – ir lyginamąją literatūrą. Šioje srityje reiškiasi ne tiek kaip naratologas, kiek kaip kritikas su naratologo pasirengimu, kuris naudojasi naratologija tam, kad aprašytų ir interpretuotų literatūrinius tekstus, XX a. prancūzų literatūrą: Camus, Sartre'ą, Gide'ą, Modiano ir t. t.

D. V.: Labai ačiū Jums už pokalbį ir už paskaitas.

Vilnius, 2014 10 10

Pokalbį įrašė VYTAUTAS VASILIAUSKAS,
pašnekovą kalbino, įrašytą tekstą šifravo, komentarus rašė,
iš prancūzų kalbos vertė DAINIUS VAITIEKŪNAS